

A TERMÉSZETJOGI GONDOLKODÁS FEJLŐDÉSE ÉS HATÁSA A SZEMÉLYISÉGI JOGI ELMÉLETEKRE

Dr. Fézer Tamás¹

Az emberi közösségek kialakulásával, az emberi együttélés társadalmasított formában való megjelenésével egyidős a jogi gondolkodás azon ága, mely arra keresi a választ, vajon milyen indokoltsága és alapja van azoknak a magatartási szabályoknak, melyek a szervezett keretek között működő közösségek, az embert társadalomban élő társas lényként kezelő normáknak az összességét jelentik. Az állam, mint főhatalom, legfőbb jogalkotó, a rend őre, a magatartási szabályok megteremtője valamilyen ráruházott hatalomnál fogva gyakorolja a jogosítványait, alkotja meg a társadalom valamennyi tagjára kötelező jogszabályait. Végigtekintve a jogelméleti gondolkodás történetén és fejlődésének főbb állomásain, a jogbölcselemek által konstruált elméletek más és más nézőpontból közelítették meg az állami főhatalom létrejöttének kérdését, az állami jogosítványok gyakorlásának alapját. Egyesek a nép és az állam közötti szerződéses viszonyként fogták fel, melynek lényege, hogy a hatalom legfőbb letéteményese, a nép saját belátásából döntött úgy, hogy a rend és a békés együttélés biztosítása érdekében hatalmának egy jelentős szeletét az államra ruházza megfelelő korlátok és garanciák beiktatásával. Mások az emberi felismerés racionalizmusával és a szükségszerűség premisszájának örök törvényével magyarázzák az államokban tradicionálisan kialakult jogkörök eredetét. A szervezett állami rend létrejöttén és az állam rendőri szerepén túlmenően azonban a jogbölcselet képviselőit leginkább foglalkoztató kérdés az állam által alkotott pozitív jog érvényességének és igazságosságának kérdése. Meddig terjed az állam hatalma? Létezik-e olyan örök értékrend, ami korlátozza az államot a magatartási szabályok megalkotása során? A természetjogi elméletek megalkotói egy magasabb rendű normának való megfelelésben látják a pozitív jog érvényességének és ezáltal a jogbiztonságnak a kulcsát. Nem elegendő az érvényesség követelményének való megfeleléshez a jogszabályok megalkotásának folyamatához kapcsolódó formai kritériumokat² teljesíteni, a megfelelő szerv által a megfelelő eljárási rendben megalkotni és kihirdetni a normákat, hanem olyan tartalmi követelményeknek is meg kell felelnie a létrehozott normának, amely követelmények valamely, a jognál magasabb rendű, a társadalom egészét átható és minden ember által feltétel nélkül elfogadott és vallott morális szabályokkal azonosak. A természetjogi elméletek számos esetben metafizikai töltettel vegyültek a jogelméleti gondolkodás kezdeti időszakában, így a felvilágosodás korával életre kelt a jogpozitivizmusként emlegetett bölcselet család is, mely elveti az ember által meg nem ismerhető, objektív mutatókkal nem igazolható örök szabályok létezését és ennek a pozitív jogra gyakorolt bármilyen hatását. A természetjogi elméletek XX. századi újjáéledésének és napjainkban történő virágzásának indoka a történelem során lezajlott társadalmi változásokkal magyarázható. A totalitárius államok formálisan legális jogi köntösbe bújtatott embertelen világa megmutatta annak szükségességét, hogy a jogszabályok keletkezése köré olyan burokok kerüljen, melyet a világ valamennyi államában egyformán elfogadott erkölcsi, morális magatartási szabályok, az emberi együttélés legalapvetőbb követelményeit magában foglaló elvek alkotnak. A természetjog lényegét nem spirituális és metafizikus rémképek vagy az istenhittel szorosan egybeforrt ismeretlen által rendelt parancsok formájában kereshetjük, hanem az emberiség természetéből következő, valamennyi ember viselkedésében születésétől fogva benne rejlő morális gátlások és veleszületett jó és rossz érzékek sokaságával magyarázhatjuk. Amennyiben az állam által alkotott jogszabályok

¹ Dr. Fézer Tamás, egyetemi tanársegéd, DE-ÁJK Polgári Jogi Tanszék

² A jogpozitivizmus jogszabályok érvényességéhez kapcsolódó alapgondolata, hogy a norma megalkotásának folyamata előre rögzített szabályok alapján történjen: az arra jogosult szerv a megfelelő eljárási rendben alkosson jogforrást és azt kihirdesse.

ellenkezik ezekkel a társadalom széles köre által elfogadott, belső erkölcsi normákkal, úgy azzal a helyzettel találja magát szembe a jogalkotó, hogy formálisan ugyan érvényes szabályát a társadalom tagjai nem akceptálják, az kiüresedett írott joggá válik. A kérdést leegyszerűsítve az amerikai esküdtszéki rendszer számos példával szolgál a jogszabályok társadalmi elfogadtatásához kapcsolódóan. Több esetben derült ki a bírósági eljárások során, hogy a nyilvánvalóan pozitív jogba ütköző és a jogalkotó által elítélni rendelt magatartások az esküdtszék – mint a jogkövető állampolgárok mintatestülete – nézőpontjából megengedett és erkölcsileg védhető cselekvéseket rejtenek.³

A természetjogi elméletek indokának és aktualitásának alátámasztására jó alkalmat teremt az emberi jogok és a személyiségi jogok vizsgálata.⁴ Ezen jogosultságok tartalma és elismertsége napjainkban szinte valamennyi államban azonos, a jogvédelem módjában, a személyében megsértett ember számára rendelkezésre álló jogi eszköztár milyenségében találhatók csak eltérések. A személyiségi jogok az ember veleszületett jogai, melyek függetlenek az aktuális hatalom akaratától. Egyetlen állam sem teheti meg, hogy ezeket az ember természetében kezdettől fogva benne rejlő jogokat korlátozza, ne ismerje el vagy aktuális akaratához igazodó tartalommal töltsen meg.

A következőkben a természetjogi gondolkodás főbb állomásainak bemutatására vállalkozom külön figyelmet fordítva a történelem során kialakult természetjogi elméletek egymáshoz való viszonyára, az eltérések és különbségek vizsgálatára, az ezek mögött meghúzódó társadalmi folyamatok elemzésére. A természetjog személyiségi jogi elméletekre gyakorolt hatásának bemutatását azért tartom szükségesnek és fontosnak, mert a személyiségi jogok területe az a példa, melyen keresztül a legnyilvánvalóbban jelenik meg a természetjogi gondolkodás szükségessége, napjaink társadalmában betöltött szerepe.

A természetjogi elméletek kialakulása és fejlődésének főbb állomásai

A természetjogi elméletek megjelenésének időpontjáról megoszlanak a vélemények. A természetjogi gondolkodás korszakolása során kérdés, hogy természetjoginak tekinthetők-e azon gondolkodók elméletei, melyek a jog igazságtartalmának és igazságosságának követelményét boncolgatták anélkül, hogy konkrét iránymutatással szolgáltak volna az örök törvény, a természetjog lényegét jelentő legfelső megváltoztathatatlan norma megismerhetőségére vonatkozóan. Véleményem szerint a jog igazságosságát előíró elméletek mindenképpen kiindulópontját képezik a természetjogi gondolkodásnak, hiszen ezek nélkül nem kerülhetett volna sor a természeti törvény megismerhetőségét kutató elméletek megszületésére.

A görög filozófia szükségszerűen összekapcsolódik a jogfilozófia gyökereivel, hiszen a filozófiát és a jogbölcseleti gondolkodást egymástól elválasztani nem lehet a két tudománykör által érintett tárgyak hasonlósága és nem egy esetben egyezősége miatt. *Anaximandrosz* elméletében a társadalmi együttélés alap gondolatának fejtegetése során a figyelem középpontjába kerül a természeti törvényszerűségek vizsgálata és a társadalmat szabályozó jog kapcsolata. Álláspontja szerint a természet valamennyi eleme életciklusa során meg kell, hogy feleljen a más elemekkel való harmonikus összhang követelményének, és

³ Példaként szolgálhat az a jogalkotói felismerés az USA-ban, hogy az esküdtszéki tárgyalásokon az enyhén ittas állapotot a tételes joggal ellentétben a laikus esküdtbírák inkább enyhítő körülményként értékelték, mintsem súlyosítónak. Az amerikai esküdtszéki joggyakorlat elméleti kérdéseinek elemzéséről lásd bővebben: Lacsán István: Az esküdtbírák jogdogmatikai kérdései az USA-ban, *Bírák Lapja* 2/94. 62-75. o.

⁴ Az emberi jogok és személyiségi jogok eltérő fogalmak. Emberek jogok alatt jelen tanulmány azokat a jogokat érti, melyek nemzetközi egyezményekben nyertek elismerést, és így a világ szinte valamennyi állama által alapvető értékeként elfogadottak. A személyiségi jogok az emberi jogok egy szeletét képezik, melyek szorosan az emberi természethez köthetőek, így nem foglalják magukban az ún. másod és harmadgenerációs szabadságjogokat.

elpusztulásakor megmérettetnek a más elemek sérelmére elkövetett jogtalanságok, és ezekért méltó büntetés jár.⁵ A világon zajló valamennyi folyamat a jogosság követelményének kell, hogy megfeleljen.

Hérakleitosz már a közösségi életet szabályozó törvény eredetét és indokát vizsgálja, és eljut arra a következtetésre, hogy az egész világegyetemet átható isteni értelem képezi a jog és az azt alkotó törvények eredetét és alapját. Az emberi együttélés színterét, a földi világot állandóan mozgó, változó elemként írja le, mely egy változatlan, örök, isteni létből nyeri értelmét, ez képezi előfeltételét. Ezt az összefüggést fejlesztette tovább *Szókratész*, *Platón* és *Arisztotelész* filozófiája. *Platón* Szókratész tanításait követve a természeti törvények (*phüszisz*) és az emberi törvények (*nomosz*) között szoros összefüggést látott. Az állam normáját az ideák világában kereste. *Arisztotelész* ezen túlmutatva megfoghatóbbá és ember közelebbé kívánta hozni a természeti törvényt, mint a földi világot irányító normát. Korát jóval megelőzve nem egy transzcendentális lény parancsaként fogta fel a *phüsziszt*, hanem a társas életre rendelt ember lényegi természetében vélte azt felfedezni. A *sztoikus filozófia* ennek hatására bontotta a tudás fogalmát három elemre, és a létező isteni törvényt és emberi törvényt kiegészítette a természeti törvénnyel. E filozófia hatására került a római jog rendelkezései közé az egyetemes emberi természet fogalma, a *ius naturae*, amely lehetőséget adott arra, hogy az egymástól elszigetelten működő állami jogrendek mellett a nemzetközi érintkezés terén a népek jogrendjeiben fellelhető közös vonásokat felszínre hozza.

A középkor erősen egyházorientált felfogása a természeti törvény letéteményesének kizárólag Istent jelölte meg. *Augustinus* filozófiájában a jog igazságossága alapvető érvényességi kritériummá vált. Az igazságtalan törvény nem kötelez, sőt elveszti jog jellegét.⁶ Az antik-keresztény természetjogi elméletek a természetjogot a fennálló pozitív jogrend alapnormájának tekintették. Ennek megfelelően *Augustinus* alkalmazta a „*sum cuique* „-mindenkinek a magáét - alaptételt, amely kiindulópontként szolgált az alapvető emberi jogok meghatározásához. Az élethez, emberi méltósághoz, a becsülethez, a testi épséghez fűződő jogok olyan alapelvek, melyek az emberi társadalom igazságosságának és tisztességességének elengedhetetlen előfeltételei. Ez a filozófia a természetet metafizikailag közelíti meg, az ember lényegi, maradandó ajándékának, létezéséhez kötődő adottságának tekinti. Ezt a szoros kapcsolatot *Aquinói Szent Tamás* mélyítette el, aki a teremtett és az eredendően létező, a földi és az isteni világ között analógiát látott. Az ember természete olyan, hogy figyelme Istenre irányul, és a tökéletességre törekvés során az isteni világ tulajdonságainak igyekszik megfelelni. Innen eredeztethető, hogy az ember lelkében létező természetes jó és rossz különbség tudat ékes bizonyítéka a változatlan, örök és maradandó isteni törvénynek.

A természetjogot transzcendens elemekkel, isteni eredettel magyarázó tanokat követően a XVII-XVIII. század társadalmi változásai új elméletek kialakulásához vezettek. Az ipari forradalom megindulásával, az ember képességeinek a technika vívmányain keresztül történő kiteljesedésével az ember magabiztossága és önmagába vetett hite erősödött. Magát olyan értelmes lényként képzelte el, amely felette áll a teremtett világ valamennyi élő és élettelen dolgának. A racionalizmus kora az emberi ész diadalát hirdette. Ennek hatására a természetjogi elméletek úgy alakultak át, hogy az ember nem egy benne élő isteni törvény alapján igyekszik a tökéletes állapot elérésére, hanem kritikusan, értelmes lényként képes az őt körülvevő világ tényeit megfigyelni, az összefüggéseket felismerni, azokból következtetéseket levonni, és ezek alapján a társadalmáról és annak gyengeségeiről józan kritikát alkotni.⁷ Ezt követően maga képes egy észszerűbb, az igazi természeti állapotnak és

⁵ Szabó Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből (Bibor Kiadó, Miskolc, 1999.) 4. o.

⁶ „Lex iniusta non est lex.”

⁷ A 19. és 20. század Magyarországon az antik-keresztény jogelméleti gondolkodás tanai továbbéltek Horváth Sándor és Kecskés Pál munkáiban. E korszak alaptétele: „Tedd a jót, kerüld a rosszat! ...amit nem kívánsz

összhangnak megfelelő világ kialakítására. Ezzel szoros összefüggésben áll az ősi ideális állapot képeinek megjelenése, mely ha történelmileg nem is igazolható, mégis mélyen ott él minden ember tudatában, és mintha saját élményként élte volna meg, törekszik minden értelmes lény ennek rekonstruálására. Amíg a metafizikai alapokon nyugvó elméletek a természetjogot bizonyos elemi követelményekre korlátozták, alkalmazásuknál a tapasztalat tényeit nagymértékben figyelembe vették, addig a racionalizmus a magabiztos ember józan értelmében bízva nem foglalkozik a tapasztalat jelentőségével.⁸

Hugo Grotius a racionalizmus jogfilozófiájának központi kérdésének tekintett emberi belátást az önfenntartásra való emberi törekvés eszméjével magyarázta. Nézete szerint ez az emberi ösztön nem negatív kategória, hanem érték a társadalomban, hiszen az önfenntartás jelöli ki az ember társadalmi együttélésének erkölcsiségét, mintegy viselkedéskódexet alkotva. Az önfenntartás megköveteli, hogy a legalapvetőbb morális szabályokat betartsa minden ember, hiszen ezek megszegése az egész társadalom haragját váltja ki azáltal, hogy a többi ember önfenntartó ösztönét sérti. Már a görög filozófia rámutatott arra a tényre, hogy az emberi ösztön egyik legkönnyebben megfigyelhető alapeleme a társas életre való törekvés. Az ember társas lény mivolta az, amely az önfenntartás ösztönével kiegészülve határokat szab az emberi viselkedés önkényes mivoltának, és meghatározza a társadalmi együttélés alapszabályait.

A racionalizmus hatására a természetjog fogalmilag átalakult. Már nem egy isteni kinyilatkoztatás, egy Isten – mint mindent irányító és kedve szerint ítélkező – akaratának leképezése, hanem olyan alapvető szabály, tény, melyet még maga Isten sem írhat felül, nem változtathat meg. Bár a világot Isten teremtette, a világ működését olyan alapvető szabályok határozzák meg, amelyek felülírásával a fennálló világ léte kérdőjeleződne meg. Ez az elmélet megnyitotta az utat abba az irányba, hogy a természetjog szabályai megismerhető és leírható elvek, melyek törvénykönyvekben kodifikálhatóak.⁹ Ezek az elvek Istentől függetlenül is benne rejlenek az Isten által teremtett ember társas természetében. A magánjogi kodifikációk során választ kellett találni arra a kérdésre is, hogy mely módszerek segítenek eldönteni egy norma természetjogi jellegét. Grotius a bizonyítást két módon vélte kivitelezhetőnek. *A priori* bizonyítással igazolható a norma, mely az ésszerűség és az emberi belátás elveivel összhangban áll. Az *a posteriori* bizonyítás alapján egy norma természetjoghoz tartozását az bizonyítja, hogy azt valamennyi állam, illetve az államok nagy többsége egyetemesen elismeri.¹⁰

Az ésszerűség diadalát hirdető elméletekkel párhuzamosan megjelent a szkeptikusabb irányzat, mely az emberi természettel szükségképpen együtt járónak találta a kiszámíthatatlanságot, és a sokszor illogikus ösztönselekvéseket. A szerződéselméletek megszületéséhez az a felismerés vezetett el, hogy az ember nem rendelkezik olyan fokú önkontrollal és józan ítélőképességgel, hogy élete során végig képes legyen a benne természetszerűleg meglévő értékrend mentén cselekedni. Így vált szükségessé egy olyan entitás létrehozása, mely kordában tartja és felügyeli az emberek cselekedeteit. *Thomas Hobbes* elismeri ugyan, hogy az emberi elme képes belátni egy természetes és ideális állapot szükségességét, valamint annak jellemzőit, de az emberi közösség élére egy olyan hatalmat, az államot kell állítani, melyet utána egyetlen ember vagy akár az emberek nagyobb csoportja sem korlátozhat. Elméletében benne rejlik annak ellentmondásos volta, hiszen a természetjog követelményeinek megfelelő ideális állapot az, aminek létrehozását és fenntartását valamennyi ember kívánja, és amely állapot elérésére az államot létrehozza, azonban a

magadnak, azt mással szemben se tedd!” Bővebben lásd: Szabadsfalvi József: Neoskolasztikus természetjog a két világháború közötti Magyarországon (<http://www.vigilia.hu/2002/8/szabadsfalvi.html>)

⁸ Kecskés Pál: Természetjog, *Natura Iuris* 2002. 219. o.

⁹ Kisbán Tamás: Természetjogi hatások a nagy magánjogi kodifikációkban, *Collega* 6/98. 16. o.

¹⁰ Grotius: A háború és béke jogáról, (Budapest, 1960.) 179. o.

létrejött entitás már függetlenítheti magát minden elvtől, így végső soron az ő létezését jelentő természetjogtól is.¹¹ Ez az elgondolás már mellőzi a jog igazságosságának követelményét, és az államnak megadja a hatalom fizikai gyakorlásának jogát. Hobbes tehát az emberi természettel együtt járó emberi egoizmus felismeréséből az uralkodó abszolút hatalmának szentesítéséhez jut el. Rousseau és Locke ezzel szemben társadalmi szerződés elméletében az egyenlőség talaján állva hirdeti a korlátlan népfőlség elvét. Az ideális, természetes állapot modellezése során az embert megillető természetes jogok és kötelezettségek együttesét írják le. Elméletük hiányossága, hogy nem adnak választ arra a kérdésre, milyen módon lehet különbséget tenni emberi ésszel a természeti parancsok és a társadalmi együttélés során kialakult, tanult viselkedésként aposztrofálható sztereotípiák között. A társadalmilag tanult viselkedésformák középpontba kerülésével megrendült a bizalom a természetjogi elméletekben. Honnan tudható, hogy az igazságosságnak kikiáltott eszme valóban az ember lelkében élő érték, és nem csupán mesterségesen létrehozott fogalom? A jogpozitivizmus megszületése pont ennek a kiszámíthatatlanságnak köszönhető. A pozitivizmus elveti a meg nem ismerhető, nem igazolható természeti törvény létét, és a megfelelő rendben, előre rögzített játékszabályok alapján megalkotott pozitív jogot helyezi a középpontba.

Samuel Pufendorf a világot két részre osztotta: megkülönböztetett fizikai valóságot és morális entitásokat. A természet alapvető törvénye, a kauzalitás csak a fizikai világban érvényesülhet. Elméletének jelentősége abban áll, hogy a természetjogot eltávolította az isteni törvényektől. Véleménye szerint az isteni parancsok a vallás és a hit területére tartoznak, azoknak jogi relevanciája nincsen, az ember önmagával szembeni kötelezettségei az erkölcs, a morál területén jelentkeznek. A jog pedig az egyének közösséggel szembeni kötelezettségeit jelöli ki. Pufendorf fő érdemének a jogbölcseleti gondolkodás irodalma azt tartja, hogy a Hobbes óta domináló egyoldalú matematikai-okozati gondolkodást finomította, korrigálta, emberibbé tette.¹²

Immanuel Kant filozófiája a természetjog megmentése érdekében teljes mértékben szakít az isteni lény akarata által diktált elvek rendszerével. Elmélete szerint különbséget kell tenni a *Sein* (természeti jelenségek) és a *Sollen* (intelligibilis tárgyak) világa között.¹³ A *Sein* világa tapasztalati úton megismerhető, a *Sollen* magát morálunkat, erkölcsünket tükrözi. Csak a *Sein* világát hatják át logikus, megismerhető természeti törvények, a *Sollen* világában az ember saját eszére hagyatkozva maga szab határt cselekvéseinek.

Rudolf Stammler a jog helyességével kapcsolatos fejtegetései során bizonyította, hogy a jog és az erkölcsi rend között elválaszthatatlan kapcsolat áll fenn. A jogot gyakran általános és az emberi együttélés során legproblémásabban jelentkező erkölcsi szabályok kodifikálásaként fogják fel. Az erkölcs az ember akarat elhatározását befolyásolja, míg a jog a külvilágban megnyilvánuló magatartásokra koncentrál. A tételes jog nélkülözhetetlen Stammler felfogásában, de a helyes jog követelményének teljesítése során kivitelezhetetlennek tartja, hogy pusztán formális eljárási rendben megalkotott szabályok függetleníthetnék magukat az erkölcs egyetemes érvényű követelményeitől. Ennek alátámasztására a büntetőjog dogmatikai rendszerét és a büntető eljárásjog bizonyítási szisztémáját hozza példaként. A szándék a bűncselekmény fogalmi eleme, az eljárás során pedig a bizonyítandó dolgok központi kérdése. A büntetőjog magában hordozza tehát az emberi erkölcs elismerését és beemelését a tételes jogba. Hiába meríti ki a külvilágban észlelhető magatartás a büntetőkódex valamely tényállásának valamennyi elemét, ha az elkövető szándéka, az erkölcsi mozzanat hiányzik. Az

¹¹ Hobbes elméletét kétféle módon is lehet értelmezni. Egyrészt az abszolút hatalommal rendelkező uralkodó hatalmának megalapozása fedezhető fel benne, másrészt azonban egy ennél árnyaltabb, szükségképpen őrző és objektív hatalom koncepciója. Bővebben lásd: Sólyom László: A személyiségi jogok elmélete (Budapest, 1982.) 65-94. o.

¹² Pokol Béla: Közelítések a természetjoghoz, *Natura Iuris* 2002. 96. o.

¹³ Immanuel Kant: A tiszta ész kritikája (Akadémia Kiadó, Budapest, 1971.) 198. o.

igazságosság tehát nem határozható meg pusztán törvényhozói tollvonással.¹⁴ A törvényhozó az igazságot nem teremti, hanem maga is alkalmazza.

A XIX. században a jogpozitivizmus térnyerése folytán háttérbe szorultak a természetjogi elméletek.¹⁵ A tisztán a megismerhető és bárki számára nyilvánvalóan szemügyre vehető tételes jog diadalát hirdető tanok azonban tehetetlenek maradtak a XX. század totalitárius államainak kegyetlenkedéseivel szemben. A mindenféle felsőbbrendű íratlan elvnek való megfelelést elvető jogpozitivizmus eszméjének komoly erőpróbája volt a formálisan érvényes jogszabályok alapján elkövetett népiirtás. A megdöbben világra újra a természetjog alap gondolatához nyúlt vissza, és ismét felszínre került az a kíváncsi, hogy a törvényhozó hatalma nem lehet korlátlan, valamilyen magasabb rendű örök törvénynek megfelelően gyakorolhatja csak jogalkotó hatáskörét. A törvényhozásnak tiszteletben kell tartani az egyén és a társadalomban kialakult közösségek jogait, melyek függetlenek az aktuális hatalomtól, az állam által alkotott jogtól. Ezeket az elidegeníthetetlen jogokat egyetlen állam sem korlátozhatja vagy változtathatja meg tartalmilag, hanem ennek védelmére, legteljesebb érvényre juttatására kell törekednie. Az érték ismét visszakerült a jogelméleti gondolkodás látómezejébe, és a természetjogi elméletek új tartalommal ugyan, de változatlan értékigénnyel ismét megjelentek.

A totalitárius államok által jogi köntösbe bújtatott embertelenségek ellen az elsők között *Gustav Radbruch* jogfilozófiája emelte fel a szavát. Radbruch egyszerűen érvénytelennek nevezte azt a törvényt, mely az igazságtalanság olyan fokára jut, hogy az emberi együttélés alapvető értékeinek ellentmond. Az ilyen törvény elveszti jogi jellegét, így a törvényekhez fűződő kötelező erő és a kikényszeríthetőség is eltűnik mellőle. Radbruch híres distinkciója, hogy ebben az esetben már nem csupán igazságtalan jogról, hanem törvényes jogtalanságról van szó.¹⁶ A jog értéktartalmát három érték hordozó határozza meg: egyén, közösségek és kultúrák. Ennek megfelelően természetjogi gondolkodásában megkülönböztet individuális, kollektív és kulturális értékeket, melyeket a jogalkotónak figyelembe kell vennie, e jogokkal ellentétes jogforrást nem hozhat létre. A három értékrend között bár tiszta és minden körülmények között alkalmazható hierarchia nem állítható fel, közöttük sokszor választania kell a jogalkotónak, hiszen valamelyik védelemben részesítése szükségképpen egyben preferálása is más értékek rovására. Annak eldöntése, hogy ez a hierarchia megfelel-e az igazságosság és a helyesség követelményének, annak függvénye, hogy a különbségtétel milyen dimenzióban történik. Az egyén vonatkozásában, a neki biztosított szabadság során az individuális értékek állnak a hierarchia csúcán. Egy nemzet szemszögéből a kollektív értékek elsődlegesek, míg a civilizáció nézőpontjából a kulturális kiteljesedés élvez primátust.

John Finnis új megközelítésből vizsgálta a természeti törvényt, megtisztítva azt minden metafizikai dimenziójától. A természetjog bírálóinak ugyanis mindig is ez a transzcendentális, korunkban kissé anakronisztikusnak tűnő felső lénytől eredeztetett természeti törvény jelentett könnyű fogást. Finnis értelmezésében a jog igazságossága a gyakorlati észszerűség fogalmával modellezhető. Egy törvény igazságosságát azok tudják megítélni, akiknek szükségképpen alkalmazniuk kell, vagyis a társadalom tagjai, akikre a szabály vonatkozik. Amennyiben egy törvény nem kerül át a gyakorlatba, rendelkezései nem váltanak ki jogkövető magatartást, úgy az adott szabály elbukott az igazságosság szűrőjén.¹⁷ A jog

¹⁴ Kecskés i.m. 222. o.

¹⁵ David Hume nevezetes kritikája (Értekezés az emberi természetről) arra az ellentmondásra világít rá a természetjogi elméletek kapcsán, hogy a természeti (leíró normák) és erkölcsi törvények (előíró normák) eltérő irányultsága kizárja annak a lehetőségét, hogy egyikből a másikra logikus következtetések legyenek levonhatóak. Bővebben lásd: David Hume: *Értekezés az emberi természetről* (Budapest, 1976.)

¹⁶ Gustav Radbruch: *Rechtsphilosophie* (Stuttgart, 1956.)

¹⁷ Finnis elméletében felfedezhető a mai természetjogi felfogások fő irányvonala, mely a természeti törvény megismerésére való törekvés során az emberi természetből, a valamennyi emberben benne rejlő általános morálból építkezik.

feladata ugyanis, hogy védje az emberek és a közösségek elidegeníthetetlen jogait, alapját jelentse az emberi együttélésnek. Amennyiben maguk a védelemben részesíteni kívánt alanyok nem érzik a megalkotott jogszabály védelmének szükségességét, akkor az a szabály nem alkalmas küldetése betöltésére.

Lon Fuller új természetjoga nem annyira tartalmilag, mint inkább formailag érinti a jogszabályokat. Nézete szerint a jog belső erkölccsel rendelkezik. A jog feladata a helyes és békés közösségtudat formálása. Az ember viselkedését igyekeznek a jogszabályok szubszumálni. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a jog belső erkölcsét elfogadjuk, és nem vitatjuk, hogy lennie kell egy értékrendnek, mely kijelöli a jogszabályok megalkotásának és alkalmazásának azon útját, amely megfelel a hatékonyság követelményének. Fuller elméletét eljárási természetjognak szokás nevezni, hiszen az őt megelőző gondolkodókkal ellentétben a jog belső erkölcsét nem a normák tartalmának kontextusában, hanem azok megalkotásának és alkalmazásának módjában vélte felfedezni. A jogi procedúrát lényegesebb elemnek tartja magánál a jogszabálynál. Elveti egy felsőbb törvény létét, és a törvényhozás, igazságszolgáltatás, közigazgatás területére koncentrálnak.¹⁸

A természetjogi elméletek továbbélése és jelentősége napjainkban

Napjainkban számos területen lehetünk tanúi a természetjogi elméletek térnyerésének. Az amerikai igazságszolgáltatásban több államban is kialakult *konstitucionalista* irányzat közvetlenül az alkotmányban rögzített alapjogokból meríti ítéleteinek indokát. Ez a felfogás teret enged a személyiségi jogok néha eltúlzott védelemben részesítésének, így számos kontinentális jogász számára a jogbiztonság alapvető követelményét kérdőjelezi meg.¹⁹ A *jogdogmatikai* megállapításokat középpontba helyező felfogások érdekessége, hogy a jogtudomány által kimunkált distinkciók és fogalomrendszerek felhasználásával kreál egyfajta természetjogot, és helyezi azt a jogértelmezés középpontjába.

Napjaink fő kérdése a *jog és az erkölcs* kapcsolata. Bár már Thomasius erős különbséget tett e két fogalom között, azonban egymásra gyakorolt kölcsönhatásuk vitathatatlan. Az a pozitív jog ugyanis, amely nem tükrözi magában az ember erkölcsös, társas és eszes lény mivoltát, az nem kezelhető jogként, hiszen funkciójától, az emberi társadalom egységének és békéjének biztosításától fosztja meg önmagát. Az ilyen szabály is kikényszeríthető fizikai erőszakkal, de jogként minősítése lehetetlen. A jog sajátossága egyébként sem a kényszerben áll. A jog feladata nem az, hogy folyamatos szankciók kilátásba helyezésével tiltson és elrettentsen, hanem hogy védelemben részesítsen, jogokat biztosítson. Ehhez szükségképpen kell szankciónak társulnia, hiszen a védelem mellé garanciákat kell rendelni. A jogi előírásokban szereplő *kell* szó a belátó és szabad akaratából értelmesen ítélő ember erkölcsére támaszkodik, aki tetteiért és döntéseiért felelősséggel tartozik.²⁰ Erre egyedül az ember képes, hiszen valamennyi más élőlény a természeti törvényszerűségek foglya. Az ember szabad belátása azonban kényszerűen magában hordozza a nem diszpozíciószerű cselekvést, így szükséges valamilyen hátrányos jogkövetkezmény, szankció kilátásba helyezése a renitens ember visszatartására, a többiek jogainak védelme érdekében. A természetjog napjainkban néhány általános elvet, valamint néhány konkrétan is meghatározott normát jelent. A többi a jogalkotó állam feladata. Amennyiben az állam képes olyan jogszabályokat alkotni, melyek ezeknek a természetjogi követelményeknek megfelelnek, úgy a jog mezejébe kerülnek

¹⁸ Szabó i.m. 236-237. o.

¹⁹ A konstitucionalizmus virágkora az 1970-es évekre tehető az USA-ban, amikor a szövetségi szintű bíráskodásra jelentős hatást gyakorolt, elsősorban a személyiségi jogok megsértése következtében indított perek során.

²⁰ Frivaldszky János: Egy ma vállalható természetjogi elmélet körvonalai, *Natura Iuris* 2002. 67. o.

szabályai, ellenkező esetben azonban a természetjog határvonalat húz, és a nem jog kategóriába sülyeszti azt.

Korunkban a természetjog elvének érvényesülése számos területen megfigyelhető. A *gazdasági élet* és a verseny szabadságát biztosító állam annak biztos tudatában enged szabad folyást minimális számú játékszabály meghatározásával a gazdaságnak, hogy léteznek olyan örök törvények, melyek szükségképpen befolyásolják a gazdaság szereplőinek magatartását. Az árak alakulása, a bérkörnyezet, a munkajog szabályai, a versenytársak gazdasági súlya, a fogyasztók mentalitása mind olyan szabályokat jelentenek, melyek írott jog nélkül is kötelező erejűek a gazdaság szereplőire, hiszen ezeket negligáló magatartásuk esetén saját működésüket lehetetlenítik el. A *nemzetközi kapcsolatok* jogában figyelhető meg leginkább a természetjogi gondolkodás hatása. Az egyértelmű, hogy a nemzetközi jog szabályai nem eredeztethetők az egyes államok jogából. Amennyiben az államokat ismerjük el egyedüli jogalkotóként, úgy az államok egymás közötti viszonyában kötelezettség csak szabad elvállalás, szerződés alapján jöhet létre. Így azonban abba a problémába ütközünk, hogy az állami jogtól különböző államközi jog eredete, a szerződés érvénye ki van szolgáltatva az egyéni önkénynek. Ezért marginális jelentőségű a *pacta sunt servanda* elv érvényesülése a nemzetközi jogban.²¹ Ez az egyetemes norma felette áll az egyes államok jogának, hiszen magát az egyébként jogalkotó államot is kívülről kötelezi. Végezetül a *nemzeti kisebbségek* jogai érdemelnek említést. Függetlenül attól, hogy egy nemzeti kisebbség kulturális, nyelvi hagyományait a többségi nemzeti jog írott formában biztosítja vagy garantálja, e kisebbségeknek joguk van hagyományaik ápolására, nyelvük használatára és gyakorlására, hiszen ezek az emberi együttélés követelményéből, és a kisebbséget alkotó emberek emberi mivoltából következnek.²²

Természetjogi elemek megjelenése a személyiségi jogokról alkotott elméletek fejlődése során

A természetjogi gondolkodás történetének rövid áttekintése során látható, hogy az állam létrejöttét, a jog mibenlétét valamennyi gondolkodó egy íratlanul is kötelező isteni, erkölcsi vagy esetleg a jog természetéből következő magasabb rendű szabályhoz kötötte. Az egyént megillető személyiségi jogok vizsgálata során általános érvénnyel állapítható meg, hogy – bár napjainkra szinte valamennyi állam írott jogában megtalálhatóak ugyanazok a személyiségi jogok – a személyiséget alkotó elemek, melyeket felfoghatunk jogosultságokként, leírhatatlanok, csoportba rendezésük lehetetlen vállalkozás. Mindennapi életünk során azonban számos olyan cselekvést hajtunk végre, mely életmozzanatok íratlan szabályok nélkül is tűrésre kötelezik embertársainkat, mi magunk pedig a legtermészetesebb, ősidőktől létező, velünk született jogosultságoknak gondoljuk ezeket. A személyiségi jogok mai értelmezéséhez elengedhetetlen a természetjogi gondolkodók e jogokról vallott felfogásának ismerete, hiszen a természeti törvény megismerése során a legkézenfekvőbb megoldásnak az ember természetében benne rejlő személyiségi jogok szolgálnak.

A természetjogi elméletek mindegyikének kiindulópontja az az ideális természeti állapot, amelyben valamennyi embert természeténél fogva megilletett az autonómia, a korlátlan szabadság. Elkerülhetetlen volt azonban valamilyen szabályrendszer megalkotása, hiszen az emberek számszerű növekedése, a föld készleteinek szűkös és aránytalanul elosztott volta folyamatos problémákat és önhatalmú megnyilvánulásokat eredményezett a társadalomban.

²¹ A római jogban gyökerező szerződési jogi alapelv biztosítja, hogy államok feletti dimenzióba kerüljön a nemzetközi szerződések megtartásának kötelezettsége. A *pacta sunt servanda* elvet időnként áttörheti a *clausula rebus sic stantibus* elve, de – különösen a nemzetközi jogban – ennek feltételei és követelményei szigorúak és előre rögzítettek. Ez a kivétel nem értelmezhető a természetjogi jellegű főszabály lerontásaként, sokkal inkább annak kiegészítőjeként.

²² Kecskés i.m. 225. o.

Valamennyi elmélet tehát ebből az állapotból indul ki. A fő kérdés és elméleti distinkció az, hogy a rend biztosítására létrehozott állam milyen terjedelemben gyakorolhatja hatalmát, másképpen fogalmazva, mely jogok maradtak meg az emberek szabad rendelkezési körében.

A személyiségi jogok legtermészetesebbjei az általánosítás legkülönbözőbb fokán állnak. Kiindulópont a hagyományosan alapjogoknak, ősjogoknak, elidegeníthetetlen emberi jogoknak titulált élethez, testi épséghez, emberi méltósághoz, becsülethez való jogok. E jogokat Zeiller a „személyiség ősjogának”, Wolf pedig „önmagunk tökéletesítésének kötelességeként” nevezi.²³ A természetjog antik és keresztényi felfogásában ezen alapjogokból vezettek le számos apróbb jogosultságot. Szinte valamennyi korabeli forrás említi a „tagok szabad használatának jogát”, vagy az „életben maradáshoz szükséges dolgok megszerzésének jogát”, valamint olyan részletkérdéseket, mint a „beszélőszervekhez, halláshoz való jogot”.²⁴ Ezek a nyilvánvalóan felesleges részletezések a XVIII-XIX. század során gyakorta könnyű céltáblát kínáltak a természetjog bírálói számára, hiszen bármennyire is azt próbálták hangsúlyozni, hogy az emberi ösztönben és természetben társadalmi tanult magatartások nélkül is természetesen létező törvények összegyűjtésével kerülhetünk közelebb a természetjog szabályainak megismeréséhez, haszontalan és kiüresedett elgondolásoknak bizonyultak.

A 18. században indult meg a személyiségi jogok rendszerezésének és eredetének kutatására irányuló folyamat. Érdekes ezt egy olyan korról állítani, amely az ember értékeinek és veszélytett jogainak keresése során a rendi különbségek talaján állt, és valamennyi szabályában ezek az emberek közti egyenlőtlenségek tükröződtek. Az ellentét feloldására általános megkülönböztetés létezett azon jogok között, melyek az embert a természetes állapotában illették meg – ezek a korábban említett alapjogok –, valamint az ember társadalomban betöltött helyéből következő jogosultságok között. Ez utóbbiak megkülönböztetése a társadalom léte és az együttélés békéjének követelménye miatt szükséges, vallották az e nézeteket képviselő gondolkodók.²⁵

A XIX. század közepétől fordulat következett be a személyiségi jogokhoz való viszonyulás terén, divat lett e jogok felfedezése, katalógusának szélesítése.²⁶ A rendi társadalom végnapjaiban a személyiségi jogok jelentették a kulturált formában megvalósuló támadást a fennálló hatalom ellen. A nagy polgári jogi kodifikációk korában a természetjogi alapokon nyugvó törvénykönyvek azonban nem voltak képesek megszabadulni saját alaptételüktől. Absztrakt jogok felállítása helyett a született privilégiumok és az embereket természetük szerint megillető jogok közötti különbségtétellel bajlódva inkább igazolták a rendi különbségeket, mint annak elmozdítására tettek kísérletet. A porosz Allgemeines Landrecht (ALR) megkülönböztetett „természetes szabadságon alapuló általános jogokat”, majd a rendi állástól függő „különös jogokat”.²⁷ Ennek legkiválóbb példáját a kártérítési rendszer elméleti alapjainak megalkotása során adja, amikor a különböző rendi állású emberek számára más-más összegű kártérítés megítélését ismeri el. Az osztrák Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) a teljes szabadság megvalósítására törekedett, azonban amíg a természetjog az emberi minőséget és autonómiát közvetlen és abszolút jogforrásként határozta meg, addig az osztrák kódex a személyiséget már csak közvetetten jeleníti meg és kínál számára védelmet, méghozzá a polgári jog tulajdonosi pozícióján keresztül. E mögött a félresikerült eredmény mögött az osztrák példa esetében a francia forradalom állhat, hiszen az ott végbement események miatt a kodifikátorok nem merték felvállalni a személyiség

²³ Bővebben lásd: Erik Wolf: Grotius, Pufendorf, Thomasius. Drei Kapitel zur Gestaltgeschichte der Rechtswissenschaft (Tübingen, 1927.)

²⁴ Sólyom László: A személyiségi jogok elmélete; Budapest 1983. 50. o.

²⁵ Lásd bővebben Unger és Leuze műveiben.

²⁶ Sólyom i.m. 52. o.

²⁷ Kisbán i.m. 17. o.

önmagára alapított és önmagából következő védelmét és létét, hanem azt írott, pozitív jogi szabályokhoz kötötték, megfosztva azt természetjogi lényegétől. A francia Code Civil elegánsan átlépett a személyiségi jogok kérdéskörén, és a francia jogfejlődésen végigtekintve, a szabadság és egyenlőség deklarálásán túl semmilyen apróbb jogot nem foglalva magában teljesen bíróságaira bízta a személyiségi jogi katalógus megalkotását. Ezt a francia bírúk a kártérítés általános tényállásának felhasználásával oldották meg, ugyanis a kár fogalmába az anyagi veszteségeken túl minden személyi sérelmet is beleértettek.²⁸

A század gondolkodói közül Hobbes és Locke gyakorolta a legnagyobb hatást a személyiségi jogi elméletek fejlődésére. A két filozófus elmélete lényegében a társadalmi szerződéselméletek talaján mindkét lehetséges utat bejárta az alapvető jogok terén.

Hobbes értelmezésében a belátó emberek által létrehozott, korlátlan hatalommal rendelkező szuverén számára valamennyi jogukról lemondtak az emberek, azonban az emberi élet biztosítása végett néhányat fenntartottak maguknak. Ezek a fenntartott jogok az ősi személyiségi jogok, míg valamennyi más szabadságjog az uralkodó hatalom törvényi rendelkezésének függvénye. Az egyéni jogai Hobbesnál egyértelműen az államtól független szféra keretét jelölik ki, de az elmélet ellentmondásos volta miatt elválaszthatatlanok a társadalmi együttélés viszonyaitól, hiszen az állam a békés együttélés biztosítására jött létre, így akár ezeket a jogokat is korlátozhatja bizonyos egyénekkel szemben annak érdekében, hogy feladatának eleget tegyen. Problematikus, hogy – mivel Hobbes társadalmi szerződését az emberek egymással és nem a létrehozott állammal kötötték – az uralkodót semmilyen, a társadalmi szerződésből kifolyó kötelezettség nem terheli, részéről semmilyen magatartás nem minősülhet szerződésszegésnek. Ennek megvilágítására mondja Hobbes, hogy „az alattvaló földtulajdona azt jelenti, hogy az összes többi alattvalót kizárhatja a föld használatából, nem így azonban a szuverén hatalmat”²⁹. A személyiségi jogok tehát csak az emberek egymás közötti viszonyaiban korlátlanok és tiszteletben tartandók, a szuverén akaratával szemben azonban ezekre nem lehet hivatkozni. Ennek megfelelően a magánszeméllyel szemben elkövetett jogtalanságot csak az bocsáthatja meg, akinek a sérelmére azt elkövették, ellenkező esetben a jogsértő elégtételadással tartozik, de az állam speciális helyzete azt jelenti, hogy e szabály érvényesülését garantálja. Az állam csak azon törvénysértések felett hunyhat szemet, amelyek kizárólag őt érintik. Az állam kötelessége, hogy a jogsértésre való szükségszerű reakciót biztosítsa minden esetben, amikor magánszemélyek kerülnek egymással összeütközésbe, és csak akkor tekinthet el a főszabály alkalmazásától – ekkor viszont saját belátása szerint és indoklás nélkül – ha a jogsértés ellene irányul.³⁰ Ez az elmélet erősen épít arra, hogy a hatalom bölcs és belátó. Ez azonban sem az akkori társadalomban, sem napjainkban nem jelenthető ki fenntartások nélkül. Hobbes az állam kezébe adott jogokkal elismerte azt, hogy az állam mindent megtehet azzal szemben, aki létét veszélyezteti. Hobbes személyiségi jogai két dimenzióra bővültek: korlátlanok és természetjogi eredetűek ember és ember viszonyában, azonban egyoldalúan módosíthatóak ember és állam viszonyában.

Locke elmélete a természetes állapot indulópontjából más irányba ágazott el. Locke fő értéknek a tulajdont tekinti. A tulajdont ő azonban nem pusztán materiális valóként, hanem egyben a személyiségként is érti. A tulajdon magában foglalja az életet, szabadságot és a vagyont egyaránt. Az ember a világból azáltal emelkedik ki, hogy értelmével és munkájával –

²⁸ A francia jogalkalmazás esetről esetre formálta a személyiségi jogok katalógusát. Ez a megközelítés és törvényhozói bizalom a természetjogi gondolkodás megjelenésének egyik iskolapéldája, hiszen ebben a felfogásban a személyiségi jogok természeti törvények.

²⁹ Hobbes: *Leviatán*, Budapest 1970. 215. o.

³⁰ „A törvényeket nem arra kell használni, hogy az embereket az akarati cselekvés minden lehetőségétől megfossszák, hanem hogy úgy irányítsák, hogy ... ne okozhassanak kárt maguknak ... mert az uralkodó és a nép érdeke elválaszthatatlan egymástól.” Hobbes i.m. 293. o.

melyek tulajdonát képezik – új tárgyakat kreál, és azokat szükségszerűen uralma alá hajtja, azon tulajdont szerez.³¹ A természeti állapot megzavarása az emberiség megsokasodásával, a rendelkezésre álló javak korlátozott voltával és a pénz megjelenésével magyarázható. Locke szerint a pénz megjelenésével megszűnik a szükséglet jelentkezése és annak megfelelő mértékű kielégítése láncreakció, mert a pénz lehetővé teszi a közvetlen szükséglet nélküli felhalmozást is. A tulajdon tehát szabályozásra szorul, ez vezet el a társadalmi szerződés megkötéséhez. Locke szerződéssel létrehozott államának azonban Hobbes nézeteivel ellentétben a fő célja a tulajdon szentségének biztosítása, megőrzése és a közjó érvényre juttatása. A hatalom nem veheti el az ember tulajdonának még kis részét sem, ő őre és nem kizsákmányolója, önkényes szuverénje a rendnek. A hatalom tehát korlátozott, hiszen köti a tulajdon megőrzésének kötelezettsége és a közjó biztosítása. A személyiségi jogok abszolútak és korlátozhatatlanok, az állam szerepe pusztán ezek védelmére szorítkozik. Ez a védelem azonban független a jogsértő személyétől. Az állam-egyén és egyén-egyén viszonyában is ugyanúgy kell működnie a jogvédelmi garanciáknak és jogi reakcióknak. Ez a gondolat lényegében a modern alkotmányozás folyamatát vázolja, hiszen az alkotmányok klasszikusan kettős célt szolgálnak: az állam működésének leírását és a hatalom korlátját jelentő állampolgári jogok meghatározását.

A polgári alkotmányozás időszakában az angol, francia és amerikai alkotmányozás bár külön utakon járt, más társadalmi háttérből táplálkozott, azonban a tulajdon és a szabadság eszméinek kodifikálása körül mozgott. Az öreg kontinens megoldásai a szabadság biztosítását helyezték mindenek felé, míg Amerika a tulajdon elsődlegességével érvelt. Azonosság, hogy az állam a közjó szolgálatában áll, és az egyéneket megillető személyiségi jogok azért kerülnek a hatalom látókörébe, mert a közjó biztosításához elengedhetetlen védelemben részesítésük. Rousseau ennek megfelelően az állam által alkotott jog mögött az egyének autonóm cselekedeteinek közjová való összeállását látta. Értelmezésében az emberek többsége által gyakorolt morál – mint veleszületett, természetes érték – függetlenül céljától és egyéni viszonylatban vizsgált minőségétől, a többség akarátát és ezáltal az állam célját adja.

Záró gondolatok

A természetjogi elméletek kezdetben metafizikai töltése bármennyire is inkább misztikus mintsem realiztikus érzéseket sugallt, napjaink jogi gondolkodásának is fő irányvonalát képezi a természetjog. A történeti fejlődésen és a történelem eseményein végigtekintve elmondható, hogy a pozitív jog ember alkotta jog, így megszövegezői azonosak azokkal, akikre alkalmazni kívánják szabályait. Egy értékmentes társadalomban született jogszabályok legyenek bármennyire is körülbástyázva a megalkotásukat és kihirdetésüket körülölelő eljárásjogi garanciák halmazával, szükségszerűen előbb vagy utóbb ellentétbe kerülnek az emberek többsége által elfogadott morállal, erkölcsiséggel. Véleményem szerint annak magyarázatát, hogy az alapvető értékek honnan ismerhetők meg, az ember adott személyiségében kell keresni. A jog elsődleges feladata, hogy a társadalmi folyamatokat békés mederbe terelje, az együttélést az emberek gondolatvilágában élő ideális természeti állapothoz közelítse. Annak érdekében, hogy az állam szerepe ne önkényúri szereppé, hanem patrónusivá váljon, az szükségeltetik, hogy a személyiség szabad kibontakozásához szükséges jogokat jogszabályaiban elismerje és védelemben részesítse. Napjainkban talán könnyen megoldható probléma a személyiséget alkotó jogosultságok kérdése, hiszen a nemzetközi kapcsolatok dimenziójában számos egyezmény rögzíti azokat, és ezen egyezményeknek szinte valamennyi állam aláírója és alkalmazója. A természeti törvényt ezzel mégsem ragadtuk meg, mégsem materializáltuk. Az emberi jogok deklarálásával és kodifikálásával

³¹ John Locke: Értékezés az emberi értelemről (Budapest, 1979.) 28. o.

csak egy szeletét találtuk meg a természeti törvény szabályainak. Ha valamennyi értéket, mely társadalmunkat jellemzi és alkotja képesek lennénk konkrét szabályok formájába önteni, akkor bíróságokra és hús-vér ítésekre sem lenne szükségünk. A természetjog mai üzenete és indoka az emberek felett ítélő bíró példájával hozható közelebb. Csak az ember képes megítélni a többi ember cselekedetét. Ez nem jelenti, hogy a bíró lényegileg valamivel más vagy több lenne azoknál, akiken ítélezik, de mindenképpen higgadt kívülálló, aki emberi mivoltából következően és veleszületett természetes erkölcsiségének birtoklásával felvértezve képes az állam patrónusi feladatának megvalósítását előmozdítani.

IRODALOMJEGYZÉK

Frivaldszky János: Egy ma vállalható természetjogi elmélet körvonalai (*Natura Iuris* 2002. 59-72. o.)

Grotius, Hugo: A háború és béke jogáról (*Budapest, 1960.*)

Hobbes, Thomas: Leviatán (*Budapest, 1970.*)

Kant, Immanuel: A tiszta ész kritikája (*Akadémia Kiadó, Budapest, 1971.*)

Kecskés Pál: Természetjog (*Natura Iuris* 2002. 217-225. o.)

Kisbán Tamás: Természetjogi hatások a nagy magánjogi kodifikációkban (*Collega*, 6/98. 16-20. o.)

Locke, John: Értekezés az emberi értelemről (*Budapest, 1979.*)

Pokol Béla: Közelítések a természetjoghoz (*Natura Iuris* 2002. 93-111. o.)

Sólyom László: A személyiségi jogok elmélete (*Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1983.*)

Szabadfalvi József: Neoskolasztikus természetjog a két világháború közötti Magyarországon (<http://www.vigilia.hu/2002/8/szabadfalvi.html>)

Szabó Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből (*Bíbor Kiadó, Budapest 1999.*)